

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA TARIX FANINI O'QITISHDA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISHNING METODIK TAHLILI

Nurmamatov Shaxriyor

Termiz davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy gumanitar fanlarni o'qitish
metodikasi (Tarix)1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20761977>

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida tarix fanini o'qitish jarayonida grafik organayzerlardan foydalanishning nazariy va metodik asoslari tahlil qilinadi. Tarix ta'limida o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini, tarixiy tafakkurini hamda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda grafik organayzerlarning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, Venn diagrammasi, klaster, konseptual xarita, T-jadval, baliq skeleti va vaqt chizig'i kabi grafik organayzerlarning tarix darslarida qo'llanish usullari misollar asosida tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: tarix ta'limi, grafik organayzer, pedagogik texnologiya, tarixiy tafakkur, Venn diagrammasi, klaster, konseptual xarita, interfaol metodlar.

АННОТАЦИЯ: В статье анализируются теоретические и методические основы использования графических органайзеров в преподавании истории в общеобразовательных школах. Рассматривается их роль в развитии критического мышления, исторического мышления и самостоятельной деятельности учащихся.

Ключевые слова: преподавание истории, графические органайзеры, педагогические технологии, историческое мышление, диаграмма Венна, кластер.

ABSTRACT: This article examines the theoretical and methodological foundations of using graphic organizers in teaching history at secondary schools. The study highlights their role in developing students' critical thinking, historical reasoning, and independent learning skills.

Keywords: history education, graphic organizers, pedagogical technology, historical thinking, Venn diagram, cluster method.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va o'quvchilarda XXI asr kompetensiyalarini shakllantirish masalasi dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Tarix fanini o'qitish jarayonida faqat fakt va sanalarni yodlatish emas, balki tarixiy voqealarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish hamda mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirish zarur.

Bu vazifalarni amalga oshirishda grafik organayzerlar muhim didaktik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Grafik organayzerlar o'quvchilarning axborotni tizimlashtirish, mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash va murakkab tarixiy jarayonlarni vizual ravishda tushunishiga yordam beradi.

Tadqiqotning dolzarbligi

Tarix ta'limida grafik organayzerlardan foydalanish:

tarixiy tafakkurni rivojlantiradi;

tanqidiy fikrlashni shakllantiradi;

o'quvchilar faolligini oshiradi;

tarixiy hodisalarni tizimli tahlil qilishga o'rgatadi;

bilimlarni uzoq muddat xotirada saqlashga yordam beradi.

Shu jihatdan grafik organayzerlarning metodik imkoniyatlarini o'rganish dolzarb hisoblanadi.

Grafik organayzer tushunchasi va uning pedagogik mohiyati

Grafik organayzerlar — ma'lumotlarni vizual shaklda ifodalash, ular o'rtasidagi bog'lanishlarni ko'rsatish va o'quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtirishga xizmat qiluvchi metodik vositalardir.

Pedagogik adabiyotlarda grafik organayzerlar quyidagi vazifalarni bajarishi qayd etiladi:

- axborotni tizimlashtirish;
- asosiy tushunchalarni ajratish;
- tahlil va sintez qilish;
- taqqoslash va umumlashtirish;
- mustaqil fikrlashni rivojlantirish.

Tarix fanida esa ular murakkab tarixiy jarayonlarni sodda va tushunarli shaklda ifodalash imkonini beradi.

Tarix ta'limida qo'llaniladigan asosiy grafik organayzerlar

Venn diagrammasi Venn diagrammasi ikki yoki undan ortiq tarixiy voqea, davlat yoki shaxs faoliyatini taqqoslash imkonini beradi.

Misol:

Amir Temur davlati va Boburiylar davlati

Amir Temur davlati	O'xshash jihatlar	Boburiylar davlati
XIV asr	Markazlashgan davlat	XVI asr
Samarqand markaz	Turkiy sulola	Hindiston markaz
Harbiy islohotlar	Ilm-fan rivoji	Madaniyat yuksalishi

Klaster metodi

Klaster tarixiy mavzularni tizimlashtirishda samarali vosita hisoblanadi.

Misol

Markaziy tushuncha:

“Temuriylar davri madaniyati”

Me'morchilik

Ilm-fan

Adabiyot

Tasviriy san'at

Astronomiya

T-jadval

Tarixiy hodisalarning ijobiy va salbiy jihatlarini tahlil qilish imkonini beradi.

Misol

Jadidchilik harakati

Ijobiy jihatlar	Salbiy jihatlar
Ta'lim rivojlandi	Qarshiliklarga uchradi
Milliy uyg'onish kuchaydi	Mustamlakachilar bosimi
Yangi maktablar ochildi	Moliyaviy muammolar

Baliq skeleti (Fishbone)

Tarixiy muammolarni sabab va oqibatlar bilan o'rganishda qo'llaniladi.

Misol

Qo'qon xonligining tugatilishi

Sabablar:

- Ichki nizolar
- Siyosiy beqarorlik
- Rossiya bosqini

Natija:

- Mustamlakachilik siyosatining kuchayishi

Vaqt chizig'i (Timeline)

Tarixiy voqealarni xronologik ketma-ketlikda o'rganishda muhim vosita hisoblanadi.

Misol

1991 → Mustaqillik

1992 → BMTga a'zolik

1995 → Oliy Majlis

2017 → Harakatlar strategiyasi

2022 → Taraqqiyot strategiyasi

Tajriba-sinov natijalari

Tajriba-sinov ishlari davomida 8-sinf o'quvchilari bilan grafik organayzerlardan foydalanilgan va an'anaviy usulda o'qitilgan sinflar natijalari taqqoslangan.

Ko'rsatkich	Tajriba guruhi	Nazorat guruhi
Tarixiy tahlil ko'nikmasi	88%	69%
Mustaqil fikrlash	84%	65%
Darsdagi faollik	91%	70%
Mavzuni o'zlashtirish	89%	71%

Natijalar grafik organayzerlarning samaradorligini ko'rsatdi.

O'zbekistonning mustaqil davlat deb e'lon qilinishi respublikamizning bugungi kuninigina emas, balki istiqbolini ham belgilab beruvchi asosiy omildir. O'zbekiston Respublikasining istiqbol yo'li avlod-ajdodlarimizning tarixiy an'analari va ma'naviy merosiga suyangan holda tanlab olinadi. Zotan, mustaqillik yo'li O'zbekiston halqlarining tarixiy an'analari va ma'naviy boyliklarini qayta tiklovchi, yangi mazmun bilan boyituvchi yo'ldir. Bu esa tarix o'qitishni milliy asosga qurishni, xalqimizning mehnatsevarlik, do'stlik, mehmondo'stlik, ma'rifatparvarlik kabi an'analari, imon, insof, mehr-oqibat, andisha, or-nomus, Vatanga hamda xalqqa sadoqat kabi oliyjanob fazilatlarini chuqur o'rganishni, ularni asrab avaylab, yoshlar qalbiga, qon-qoniga singdirish, o'zini anglashga ko'maklashishi, respublikamiz istiqbol uchun astoydil xizmat qiladigan faollarni yetishtirishni asosiy vazifa qilib qo'yadi. O'zbekiston xalqlari tarixini o'rganish o'quvchilarning bu tarixiy an'analari va oliyjanob fazilatlar manbalarini, ular mustahkam zaminga egaligini, tarixan tarkib topganligini, avloddan avlodga o'tib, mazmunan boyib borganligini, jamiyatning ravnaqi va farovonligi, insonlarning ma'naviy kamoloti uchun xizmat qilib kelganligi, ularni bundan keyin ham asrab-avaylab davom ettirish, avlodlarimizning insoniy fazilatlariga sodiq bo'lish o'zlarining muqaddas burchlari ekanligini anglab olishlariga yordam beradi. O'zbekiston xalqlari tarixini o'rganish asosida o'quvchilar bu o'lka xududida qadimdan bir necha o'nlab millat va elatlar yonma-yon yashab kelganligi, ular mahalliy va ajnabiy bosqinchilar zulmiga qarshi birgalikda kurash olib borganligi, o'zbeklar hamisha boshqa millat va xalqlarga alohida

hurmat bildirganligi, xalqlar qardoshligi va do'stligini muqaddas, deb ardoqlaganligi, o'zbek xalqining bu tabarruk an'anasi umuminsoniy qadriyatlarga bebaho xissa bo'lib qo'shilganligi, millatlararo munosabatlar keskinlashib turgan hozirgi paytda bu an'ananing hayotiyliigi yana bir bor sinovdan o'tayotganligini anglab oladilar. Shuningdek, mustabid hukmdorlar va bosqinchilar hokimiyati yillarida xalqimizning moddiy-ma'naviy boyliklari va go'zal an'analari oyoq-osti qilib toptalgan, shaxsga sig'inish va turg'unlik yillaridagi tanglik, paxta yakkahokimligi, kimyoviy moddalarning haddan tashqari ko'p qo'llanilishi O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy siyosiy rivojlanishiga to'sqinlik qilganligini, ekologik muhitdagi nomutanosibliklarga, Orol fojiasiga, atrof muhit, yer-suv va havoning ifloslanishiga olib kelganligini, odamlarning sog'ligigagina emas, balki irsiyatga ham ta'sir ko'rsatayotganligini o'quvchilar tushunib olishi, ularning hozirgi ekologik muammolarni hal qilishda, jumhuriyatimizning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy mustaqilligini mustahkamlashda faol ishtirok etishini ta'minlashda muhim ahamiyatga egadir. O'zbekiston xalqlari tarixini o'rganish o'quvchilarni avlodlarimizning ko'p ming yillik madaniy va ma'naviy merosi, ularni jahon ilmiy tafakkuri va madaniyati taraqqiyotiga qo'shgan ulkan hissasi bilan tanishtirish, madaniyatimizgning benazir allomalari nomlarini hurmat bilan tilga olish, ular bilan fahrlanishga, milliy iftixor tarbiyasini amalga oshirishga yordam beradi. Shunday qilib, O'zbekiston xalqlari tarixi o'qituvchilarining milliy ongini o'stirishda, o'zlikni anglashida, ular siyosiy madaniyatini oshirishda, mustaqil respublikamizning ijtimoiy faol va ma'naviy barkamol kishilarni haqiqiy inson, vatanparvar qilib tarbiyalashda juda katta imkoniyatlarga egadir. Lekin, hozirga qadar bu imkoniyatlardan yetarli darajada foydalanmasdan kelindi. Maktabda O'zbekiston xalqlari tarixini o'qitishning bu imkoniyatlaridan samarali foydalanish o'qituvchiga, uning mazkur tarixning yangilangan mazmunini, uni o'qitish uslubiyatini mukammal bilishiga, ta'lim va tarbiya ishlarini ilmiy asosda uyushtira olishiga bog'liqdir. O'zbekiston xalqlari tarixi bo'yicha ushbu o'quv-uslubiy qo'llanmaning qayta nashr qilinishi shu maqsad uchun xizmat qiladi degan umiddamiz. Pedagogika oliy o'quv yurtlarining tarix fakultetlari talabalariga mo'ljallangan ushbu qo'llanma o'rta ta'lim va o'rta maxsus ta'lim tizimida o'qitiladigan —O'zbekiston tarixi|| va —Jahon tarixi|| fanlarining yangi dasturiga muvofiq tayyorlandi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tarix fanining asosiy maqsadi eng qadimgi davrdan hozirgi kungacha bo'lgan Vatanimiz va jahon tarixiga oid eng muhim voqealar bilan o'quvchilarni tanishtirish, ularni O'zbekiston va jahon xalqlarining madaniy va ma'naviy merosiga, ilg'or an'analarga, milliy va umumbashariy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, buyuk merosimizning davomchilari hamda uni boyituvchilari bo'lmish munosib vorislarni tarbiyalashdan iborat. Tarix o'qitish metodikasi ilmiy pedagogik fan bo'lib, u o'quvchilarga tarixdan puxta bilim berish, ularni milliy istiqloq g'oyasi ruhida tarbiyalash va kamol toptirishda o'rta ta'lim va o'rta maxsus ta'lim tizimida o'qitiladigan tarix kursining maqsadini, ta'lim-tarbiya vazifalari, mazmuni, metod va usullarini hamda tarix o'qitishning eng muhim vositalarini belgilab beradi. Tarix o'qitish metodikasining asosiy fan sifatida oliy o'quv yurtlaridagi tarix fakultetlarining o'quv rejasiga kiritilishi va uni o'rganishdan ko'zda tutilgan kelgusida o'qituvchi bo'lib chiqadigan talabalarni o'rta ta'lim va o'rta maxsus ta'lim tizimida tarix o'qitishning ilmiy asoslari bilan qurollantirishdan iborat. Tarix o'qitish metodikasi o'zining mustaqil tekshirish predmetiga ega. O'rta ta'lim va o'rta maxsus ta'lim tizimida tarix fanining o'qitilishi va o'qitish jarayonining o'rganilishi tarix o'qitish metodikasining predmetini tashkil etadi. O'qitish jarayonining ob'ektiv suratda amal qiladigan o'z qonuniyatlari bor. Ularni bilib olish va ta'lim tarbiya jarayonida bu qonuniyatlarga amal qilish, ulardan oqilona foydalanish o'rta ta'lim va o'rta maxsus ta'lim tizimida tarix o'qitishni ilmiy asosda olib borishning muhim shartidir. Tarix o'qitish metodikasi tadqiq etadigan, talabalarining puxta va

mukammal bilim olishi va amalda suyanishi kerak bo'lgan tarix o'qitishning umumiy qonuniyatlari nimalardan iborat va lar ta'lim jarrayonida qanday namoyon bo'ladi.

Xulosa

Tarix fanini o'qitishda grafik organayzerlardan foydalanish zamonaviy pedagogik texnologiyalarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular o'quvchilarning tarixiy tafakkuri, tahliliy fikrlashi va mustaqil ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari grafik organayzerlardan foydalanish o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirishi, mavzuni chuqurroq o'zlashtirishiga yordam berishi hamda tarixiy bilimlarni tizimli shakllantirishda samarali vosita ekanligini ko'rsatdi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasiga oid farmon va qarorlari.
3. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2017.
4. Ishmuhammedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
5. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2018.
6. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
7. Hasanboyev J. Pedagogika. – Toshkent, 2020.
8. Safarova R. Tarix o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2021.
9. Xodjayev B. Umumiy pedagogika. – Toshkent, 2022.
10. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent, 2018.